

*До спеціалізованої вченої ради ДФ 64.700.005
у Харківському національному університеті
внутрішніх справ*

61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27

В І Д Г У К

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
О. О. Житного на дисертацію Васильєвої Дарії Олександрівни
«КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ»
на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право**

Вивчення рукопису дисертації Д. О. Васильєвої й ознайомлення з публікаціями здобувачки дає підстави для попереднього висновку, що дисертантка виконала роботу на належному науковому й методологічному рівні та досягла поставлених перед собою цілей. Цей висновок підтверджується сумою основних критеріїв, за якими оцінюються такі наукові роботи.

Не секрет, що гральний бізнес, як і багато інших сфер експлуатації людських залежностей, був і залишається привабливим для вчинення в цій сфері різноманітних правопорушень об'єктом, чим здавна користуються організована злочинність. Тому **актуальність теми** рецензованої дисертації визначена об'єктивно існуючою потребою організації ефективної національної політики забезпечення контролю за господарською діяльністю в сфері провадження азартних ігор, що вимагає не лише створення відповідного правового й інституційного поля й забезпечення законних прав та інтересів цього сегменту ринку надання послуг, але і захисту публічних економічних інтересів, попередження перетворення цієї сфери діяльності в об'єкт кримінальних практик, запобігання її негативному впливу на поведінку і майновий стан громадян, котрі стають «споживачами» зазначених послуг.

Оскільки в Україні відбувається перебудова регуляторної політики в сфері надання послуг з провадження азартних ігор, то, безперечно, від

кримінологічної науки держава очікує відповідні розробки і рекомендації щодо забезпечення кримінологічної безпеки цього сегменту ринку. Розпочинати ж їх вироблення неможливо без окреслення меж і виявлення параметрів того об'єкта, над яким планується встановити контроль, виявлення в ньому практик і явищ, які потребують витіснення, ліквідації. Тому кримінологічна характеристика злочинів у сфері грального бізнесу, проведена Д. О. Васильєвою, є своєчасним і актуальним науковим завданням.

Актуальність теми підтверджена, зокрема, її зв'язками із пріоритетними напрямами з наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженими наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275 (п. 5.10 Додатку 5), науково-дослідними темами Харківського національного університету внутрішніх справ «Протидія злочинності кримінально-правовими та кримінологічними засобами» (номер державної реєстрації 0113U008195). Тема дисертації затверджена Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол № 1 від 20.01.2017 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У роботі Д. О. Васильєвої комплексно досліджується широкий спектр галузевих проблем, пов'язаних із наданням розгорнутої кримінологічної характеристики злочинів у сфері грального бізнесу в Україні.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, недостатньо повно розробленими в кримінологічній доктрині й перспективними для дослідження.

Об'єкт та предмет дослідження визначені, в цілому, коректно та співвідносяться між собою як ціле й частина. Так, його *об'єкт* – суспільні відносини, що забезпечують здійснення кримінологічного впливу на сферу грального бізнесу. *Предметом дослідження* є кримінологічна

характеристика злочинів у сфері грального бізнесу.

Об'єкт та предмет співвідносяться з метою і задачами дослідження. *Метою дослідження* авторка визначає розробку кримінологічної характеристики злочинів у сфері грального бізнесу, яка повинна стати основою для подальшої побудови ефективної сучасної системи заходів протидії цій категорії злочинів. Для досягнення поставленої мети нею були сформульовані та вирішувались *сім дослідницьких завдань*: 1) визначити теоретичні засади, структуру та елементи кримінологічної характеристики злочинів у сфері грального бізнесу; 2) сформулювати поняття грального бізнесу та визначити межі злочинності, пов'язаної з цим явищем; 3) виявити та проаналізувати кількісно-якісні показники стану злочинності у сфері грального бізнесу; 4) систематизувати типові технології (механізм) зайняття незаконним гральним бізнесом; 5) визначити кримінологічно значимі властивості осіб, які займаються незаконним гральним бізнесом; 6) систематизувати фактори, причини та умови, що входять до комплексу криміногенної детермінації злочинів у сфері грального бізнесу; 7) визначити та описати систему заходів протидії злочинності у сфері грального бізнесу.

Загальний аналіз наукової праці, висновків за розділами та загальних висновків дозволяє стверджувати, що *зазначені завдання було виконано, а мету дослідження дисертанткою досягнуто.*

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Зібраний теоретичний та емпіричний матеріал аналізується в роботі з використанням комплексу методів наукового пошуку. Методологічною основою дослідження є положення теорії пізнання, традиційні й апробовані у кримінологічній науці: діалектичний, історико-правовий, логіко-юридичний, системно-структурний, логіко-граматичний методи, метод системного аналізу, структурно-функціональний, соціологічний, статистичний методи, а також моделювання, аналіз, синтез, індукція і дедукція. Обрані авторкою методологічні підходи до дослідження обраної теми в значній мірі визначили успішне розкриття

теми.

Емпіричну базу дослідження дисертантка заявляє як узагальнені дані, отримані в ході дослідження та аналізу: 1) статистичних даних Генеральної прокуратури України за 2013–2018 рр.; 2) статистичних даних Державної судової адміністрації України про осіб (у кількості 457), засуджених за ст. 203-2 КК України у 2013–2018 рр.; 3) матеріалів 150 архівних кримінальних проваджень (за 195 епізодами), розглянутих судами України у 2012–2018 рр. У цілому така емпірична база відповідає специфіці обраного предмету дослідження та дозволяє оцінити висновки дослідження як репрезентативні. Теоретична частина дослідження пов'язана з емпіричними даними, які дослідниця використовує у основній частині роботи. Їх узагальнення надане в окремих Додатках (Додатки Б та В).

Дисертанткою використано чималий за обсягом масив загальнотеоретичної й спеціальної літератури за темою дослідження (290 найменувань, серед яких – джерела науково-теоретичного, навчального, методичного, нормативного, інтерпретаційного характеру).

Науковий апарат рецензованої дисертації досить якісний. Матеріал викладено доступно, логічно, послідовно.

Ці та інші показники свідчать про добросовісну, комплексну, цілісну, теоретично і практично значущу роботу, вказують, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації мають достатній ступінь наукової обґрунтованості, є достовірними.

Загальний обсяг дисертації складає 255 сторінок (у т.ч. основний текст роботи – 181 сторінка).

Структура дисертації Д. О. Васильєвої є логічно обґрунтованою, в достатній мірі узгодженою з визначеними здобувачкою задачами, об'єктом і предметом дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків. У основній частині роботи послідовно описано теоретичні засади та зміст кримінологічної характеристики злочинності, поняття

гравального бізнесу та злочинності, пов'язаної з цим явищем, стан злочинності у сфері гравального бізнесу в Україні, типові «технології» зайняття незаконним гравальним бізнесом, характеристика осіб, що вчиняють злочини у сфері гравального бізнесу, фактори злочинності у сфері гравального бізнесу та механізм її детермінації. Робота завершується окресленням напрямів протидії злочинності у сфері гравального бізнесу.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації визначається перш за все тим, що дисертація Д. О. Васильєвої – одна з перших в Україні наукових праць, в якій на монографічному рівні та з урахуванням можливих сценаріїв розвитку державної політики в галузі гравального бізнесу проведено наукове дослідження кримінологічної характеристики, причин та механізму детермінації злочинів у цій сфері. Низка теоретичних положень, висновків і рекомендацій дисертантки мають наукову новизну і теоретичну значимість. У дисертації презентовано низку нових знань, які свідчать про особистий внесок здобувача у розвиток вчення про кримінологічні засади протидії злочинності у сфері гравального бізнесу в Україні.

Так, на мою думку, заслуговують на підтримку й визнання елементами наукової новизни дослідження вперше обґрунтовані в рецензованій праці: 1) авторське поняття злочинності в сфері гравального бізнесу як об'єкта наукового кримінологічного дослідження. Так, Д.О. Васильєвою обґрунтовано доцільність звуження розуміння цього феномену до поняття «незаконний гравальний бізнес», під яким запропоновано розуміти зайняття забороненими законом видами діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор або провадження без відповідного дозволу (ліцензії) таких видів цієї діяльності, здійснення яких дозволено законом лише за умови наявності такого дозволу (ліцензії). Слід погодитись із дисертанткою, що таке визначення є універсальним, і не залежить від легалізації чи заборони гравального бізнесу на законодавчому рівні; 2) описана авторкою негативна тенденція спаду активності (інтересу) громадянського суспільства до

запобігання незаконному гральному бізнесу та виявлена низька ефективність існуючих заходів протидії. Головним чином це стосується діяльності правоохоронних органів: кількість зареєстрованих злочинів зменшується, предметом більшості розслідувань є діяльність одного грального закладу із одним підозрюваним, який є «рядовим» виконавцем злочину, у найкращому випадку – виявляється діяльність окремої групи осіб; більш небезпечні співучасники (організатори більш високого рангу), які не приймають безпосередньої участі у вчиненні конкретних злочинів (фінансують та здійснюють матеріально-технічне забезпечення діяльності), уникають кримінальної відповідальності; така ситуація не враховує зарубіжного досвіду протидії цим кримінальним практикам, відповідно до якого гральний бізнес розглядається в якості одного з найбільш прибуткових і відноситься до одного з видів організованої злочинності, що включає діяльність цілих мереж гральних закладів; 3) виявлення найбільш ефективної, з точки зору уникнення відповідальності організаторами злочину та отримання ними максимуму прибутку, типової «технології» вчинення незаконного грального бізнесу, що складається із наступних способів (етапів): підшукування виконавця, готового за винагороду займатися гральним бізнесом за умови його особистої відповідальності у випадку виявлення грального закладу (можливо, за умови сплати штрафу власником засобів); надання йому в оренду гральних засобів, отримання плати за оренду у розмірі значної частини прибутку від грального бізнесу; у випадку виявлення грального закладу – повернення своїх гральних засобів на підставі того, що причетність до злочину їх власника не встановлена і повторне використання за тією ж технологією.

Низка одержаних раніше кримінологічною наукою ідей в рецензованій роботі було удосконалено *Д.О. Васильєвою*. Це, зокрема, 1) наукові погляди на кримінологічну характеристику незаконного грального бізнесу як опису сукупності специфічних для цього виду злочинності ознак, які мають найбільший ефект для розробки на їх основі заходів протидії злочинам цього

виду; обґрунтовано, що до кримінологічно значущих ознак незаконного грального бізнесу слід відносити: типові технології незаконного грального бізнесу, особу злочинця, причини злочинності у сфері грального бізнесу та механізм її детермінації; 2) типологія та кримінологічна характеристика осіб, що вчиняють злочини в сфері грального бізнесу (4 типи: особливо небезпечний злочинець, професійний тип, звичний та випадковий). В роботі доведено, що увага науковців при виробленні методів запобігання та протидії злочинам у сфері грального бізнесу повинна приділятися особливо небезпечним та професійним злочинцям, адже вони мають здібності до створення групи з різними формами співучасті, організацію та керівництво злочинною діяльністю цієї групи із незаконного грального бізнесу, що відповідає міжнародному досвіду в цій сфері.

На увагу і обговорення заслуговують й ті положення, які одержали в роботі Д. О. Васильєвої *подальший розвиток*: 1) кримінологічна характеристика жертви грального бізнесу: доведено, що особу-гравця можна вважати жертвою грального бізнесу лише за умови невідповідності нормативного регулювання та організації цієї діяльності нормальним умовам функціонування сфери дозвілля; встановлено, що стан звичайного учасника азартних ігор межує із патологічним, отже, віктимологічні характеристики гравців схожі з ознаками осіб, які мають патологічну схильність до азартних ігор, тому в кримінології доцільно використовувати досвід психоневрологічних досліджень патологічної схильності до азартних ігор для систематизації та мінімізації чинників віктимізації у сфері незаконного грального бізнесу; 2) комплекс взаємодіючих та взаємообумовлених політико-правових, економічних, організаційно-управлінських (фактори об'єктивного порядку) та ідеологічних і психологічних (фактори суб'єктивного порядку) факторів детермінації грального бізнесу; доведено, що особливості детермінації злочинів в цій сфері обумовлені збігом двох факторів: наявності в природі людини такої властивості як азарт та відсутності в більшості суб'єктів можливості здійснення законного бізнесу в

сфері задоволення потреб, які виникають із цієї властивості; особливе місце в механізмі детермінації зайняття гральним бізнесом як триваючого злочину займає вкрай низька ефективність протидії цій злочинності з боку правоохоронних органів.

Практичне значення одержаних в дисертації Д. О. Васильєвої результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться в роботі, можуть бути використані, по-перше, в науково-дослідній сфері (для розширення теоретико-методологічної бази, подальшого розроблення шляхів вирішення проблем протидії злочинності у сфері грального бізнесу), правотворчості (для вдосконалення норм Кримінального кодексу України, законодавства у сфері грального бізнесу), в практичній діяльності правоохоронних органів України (для забезпечення запобігання злочинам у сфері грального бізнесу), навчальному процесі (при викладанні дисциплін «Кримінологія» та «Аналіз та прогнозування злочинності» у закладах вищої освіти юридичного спрямування та на юридичних факультетах, підготовці навчальних посібників, матеріалів спеціальних курсів та тренінгів, факультативних курсів у загальноосвітніх школах, при підготовці навчально-інформаційних курсів тощо).

Факт впровадження в деякі із зазначених напрямків підтверджується документами (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України від 10.09.2019 р., в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 16.09.2019 р.), які розміщено в Додатку А до дисертації.

Необхідним критерієм оцінки проведеної Д. О. Васильєвої роботи є **апробація нею результатів наукового дослідження**. Вони обговорені на проведених в 2017–2019 роках всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених» (м. Харків, 17 травня 2017 р.), «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених» (м. Харків, 17 травня 2018 р.), «Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії

злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку» (м. Харків, 18 квітня 2019 р.), «Актуальні проблеми сучасної науки у дослідженнях молодих учених» (16 травня 2019 р.).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Основні висновки та положення дисертаційного дослідження Д. О. Васильєвої викладені в 8 працях, з яких: 2 – статті, розміщені у виданнях, включених МОН України до переліку фахових з юридичних наук, 1 – стаття у виданні України, яке включене до міжнародних наукометричних баз, 1 – стаття опублікована у науковому виданні іноземної держави та 4 – тези доповідей на конференціях.

У сукупності з авторефератом опубліковані Д. О. Васильєвою друковані праці достатньо повно відображають зміст основних положень і висновків її дослідження та дозволяють науковій громадськості ознайомитися із ними.

Дисертацію оформлено відповідно до встановлених МОН України вимог, викладено літературною мовою, науковим стилем, її текст добре відредаговано.

Даючи **позитивну** оцінку рецензованій дисертації, маю зауважити, що, як і будь-яка значна за обсягом і кількістю досліджуваних проблем наукова праця, вона має й **окремі суперечливі або дискусійні положення**, які потребують додаткової аргументації або пояснень здобувачки під час прилюдного захисту:

1. Феномен злочинності в сфері грального бізнесу – складний, багатокомпонентний та пронизаний зв'язками із багатьма іншими кримінальними практиками й легальними, нелегальними й напівлегальними сферами економічної активності фізичних та юридичних осіб. У цьому зв'язку, komponуючи структуру роботи та визначаючи межі дослідження, авторці доцільно було б звернути більше уваги на детермінуючі зв'язки й залежності між кримінальними практиками, які є похідними від вчинення заняття гральним бізнесом (або, як передбачається в поточній редакції ст. 203-2 КК України – незаконної діяльності з організації або проведення

азартних ігор, лотерей), а також тими криміногенними небезпеками, для яких цей злочин може розглядатись як фонове явище. Про це згадується в підрозділі 1.2 дисертації Д.О. Васильєвої, але лише частково.

2. Незважаючи на те, що робота має переважно кримінологічне спрямування, але, зважаючи на те, що злочинність в сфері грального бізнесу і протидія їй є актуальною проблемою, враховуючи глибину спеціалізованих знань про цей кримінологічний феномен, набутих здобувачкою під час роботи над цією темою, а також приймаючи до уваги, що державна регуляторна й охоронна нормативно-правова політика в сфері організації й контролю за діяльністю в сфері грального бізнесу перебуває на стадії трансформації, Д. О. Васильєвій доречно було би висловити власне бачення з питання про зміст і структуру кримінально-правової заборонної норми (а, можливо, й декількох таких норм), яка могла би більш ефективно, аніж діюча нині ст. 203-2 КК України, забезпечувати протидію найнебезпечнішим порушенням в досліджуваній сфері.

3. Наступне зауваження пов'язане із тим, що спеціальна матеріально-правова заборонна норма про кримінальну відповідальність за зайняття гральним бізнесом, є приписом відносно новим та при цьому дуже нестабільним. Так, Кримінальний кодекс України доповнено статтею 203-2 згідно із Законом № 2852-VI від 22.12.2010; із змінами, внесеними згідно із Законами № 4025-VI від 15.11.2011, № 1019-VIII від 18.02.2016 року. № 768–IX від 14.07.2020 року. Тому бажано було би почути від Д. О. Васильєвої авторські міркування щодо чинників (передумов, підстав), які визначають існування зазначеної кримінально-правової заборони (власне, криміналізації певних порушень, які можуть вчинятися в сфері діяльності «гральний бізнес») та потреби її подальшого удосконалення. Зазначені міркування, як уявляється, збагатили би авторський концепт напрямів протидії злочинності у сфері грального бізнесу, викладений у підрозділі 2.4.

4. В роботі окрему увагу приділено аналізу жертви злочинів у сфері незаконного грального бізнесу. Водночас, слід зазначити, що в структурі

складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, фахівці не називають такої кримінально-правової ознаки, як «потерпілий». Тому потребують додаткових пояснень співвідношення вказаних категорій.

5. Наступне питання певним чином пов'язане із попереднім. Дослідивши «портрет» жертви злочинів у сфері незаконного грального бізнесу, дослідниця констатує, що «систематизовані таким чином знання в області діагностування та лікування психологічної схильності до азартних ігор, можуть бути використані для профілактики віктимізації осіб, які можуть стати безпосередніми жертвами грального бізнесу, а також для усунення умов для такої віктимізації, які створюються потенційними опосередкованими жертвами (рідними та близькими гравця)». Втім, надалі серед соціально-психологічних факторів, які детермінують злочинів у сфері незаконного грального бізнесу, віктимна поведінка жертви згадується лише побіжно, а в підрозділі «Напрями протидії злочинності у сфері грального бізнесу» не виділено окремо блоку заходів із віктимологічної профілактики.

Водночас, висловлені зауваження стосуються переважно спірних питань дослідження або ж окремих недостатньо чітко викладених позицій. Здебільшого вони є свідченням творчого характеру роботи, а деякі з них носять характер побажань й мають послужити основою для дискусії під час публічного захисту дисертації. Їх наявність не знижує достовірності основних наукових здобутків, висновків і рекомендацій, що містяться в рецензованій дисертації, не спростовує її загальної концепції та положень, що становлять наукову новизну дослідження й виносяться на захист.

Є всі підстави для визнання дисертаційної праці Дарії Олександрівни Васильєвої, котра відображає сучасні підходи до вирішення проблеми кримінологічної характеристики злочинів у сфері грального бізнесу в Україні актуальним, своєчасним і якісним науковим дослідженням.

Дисертація є самостійно виконаною, завершеною роботою. Порухень академічної доброчесності в ній не виявлено.

Дисертацію оформлено відповідно до встановлених МОН України

вимог, її тест викладено літературною мовою, науковим стилем. Дослідження містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених здобувачкою досліджень, що мають істотне значення для кримінологічної доктрини, свідчить про особистий внесок здобувачки в науку. Робота характеризується єдністю змісту.

Зміст дисертації відповідає заявленій авторкою науковій спеціальності 081 Право, робота пройшла належну апробацію.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертація Дарії Олександрівни Васильєвої «Кримінологічна характеристика злочинів у сфері грального бізнесу» відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року, а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент –
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
доктор юридичних наук, професор

 О. О. Житний

«2» жовтня 2020 року

«Підпис О. О. Житного засвідчую»

Начальник відділу кадрів
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

 С. М. Куліш